

De keizer en de koning op jacht

Een vorstelijk genoeg

Als onze verre voorvaderen merken dat het doden van dieren betekent dat er dan voldoende eten is, gaan ze zich intensief met deze vorm van voedselvoorziening bezighouden...

TEKST EN ILLUSTRATIES: RIA HÖRTER



• Middeleeuwse afbeelding van de Engelse koning John (circa 1166-1216), zittend op een wit paard tijdens de hertenjacht. (Uit: Liber Legum Antiquorum Regum, circa 1321).

Pas vanaf de vroege middeleeuwen ontwikkelt de jacht zich ook tot een meer sociale en recreatieve bezigheid, met eigen regels, gewoonten en tradities.

IN VOL ORNAAT

Het verdwijnen van de grote bossen in Europa, de industrialisatie en het groeiende besef dat de wildstand niet straffeloos kan worden uitgeroeid, hebben er toe geleid dat er langzamerhand een vorm van jagen is ontstaan die niet alleen doden, maar ook beheren beoogt.

Maar één ding heeft zich vanaf de oudste tijden tot in de twintigste eeuw gehandhaafd: De jacht is vooral een vorstelijk en elitair genoeg. Deze genoegens zijn in de afgelopen decennia onder druk komen te staan en zijn onderhevig geworden aan strenge regels, terwijl er ook een zekere democratisering plaatsvindt.

'Vorstelijk genoeg' als synoniem voor de jacht. Want het zijn immers de vorsten, de aristocratie en de adel die over de uitgestrekte gronden en over het vele geld beschikken om de jacht in volle glorie en in vol ornaat te kunnen bedrijven.

De attributen, zoals de roofvogels, paarden, jachthonden, wapens, meutes, jachtwagens, jachtpaleizen en alle andere uitrustingen, zijn – tot op vandaag – voor de gewone man vrijwel onbereikbaar.

HUWELIJKEN ARRANGEREN

Een vorstelijke jachtpartij wordt niet alleen georganiseerd als uitje en met de bedoeling de gasten aan de avond- dis hertenvlees of gevogelte te kunnen voorzetten. De vorstelijke jacht is vooral een groot en belangrijk sociaal gebeuren, waarbij de vorst met andere leden van de adel kennis kan maken, politieke standpunten kan uitwisselen, tactieken voor de oorlog kan bekokstoven. En waarbij hij kan laten zien hoe rijk hij is, of een huwelijk voor zijn zoon of dochter kan arrangeren. Het is vooral een 'zien en gezien worden' en op schilderijen met vorstelijke jachtaferelen zijn dan ook vaak heel veel mensen aanwezig.

Afbeeldingen van jagende vorsten uit de Oudheid zijn schaars, hoewel Assyrische reliëfs en Egyptische versieringen op graftombes ons koning Ashurbanipal (668-627 voor Chr.) en farao Toetanchamon (circa 1330 voor Chr.) laten zien (zie Onze Hond juni 2006, De jacht in de Oudheid).

De illustraties vertellen het verhaal van het 'vorstelijk genoeg' van keizers en koningen en hun echtelieden. Te beginnen bij de Engelse Koning John I en eindigend met de Oostenrijkse keizer Franz Joseph. In een volgende aflevering dalen we een treetje op de adellijke ladder; dan komt de lagere adel aan de beurt.

JAN ZONDER LAND

De Engelse koning John, uit het huis Plantagenet, wordt geboren rond 1166 en regeert van 1199 tot 1216. De middeleeuwse afbeelding van deze koning, zittend op een wit paard, is afkomstig uit het *Liber Legum Antiquorum Regum*, verschenen rond 1321 en dat, vrij vertaald, het *Boek van de Wetten van de oude Koningen* heet. In deze periode hoeft degene die wordt geportretteerd absoluut niet te lijken. Wel is het belangrijk dat men uit de verschillende attributen op de afbeelding kan



• De koning rijdt ter vogeljacht. Koning Konrad de Jonge (1252-1268), afgebeeld op een miniatuur in het veertiende eeuwse *Grosser Heidelberger Liederhandschrift*.

opmaken welke persoon is afgebeeld en wat diens status is. Koningen dragen dus altijd een kroon, ook als ze op een paard zitten tijdens de hertenjacht. Vier honden rennen met het paard mee en één hert doet verwoede pogingen om uit handen van de jager te blijven.

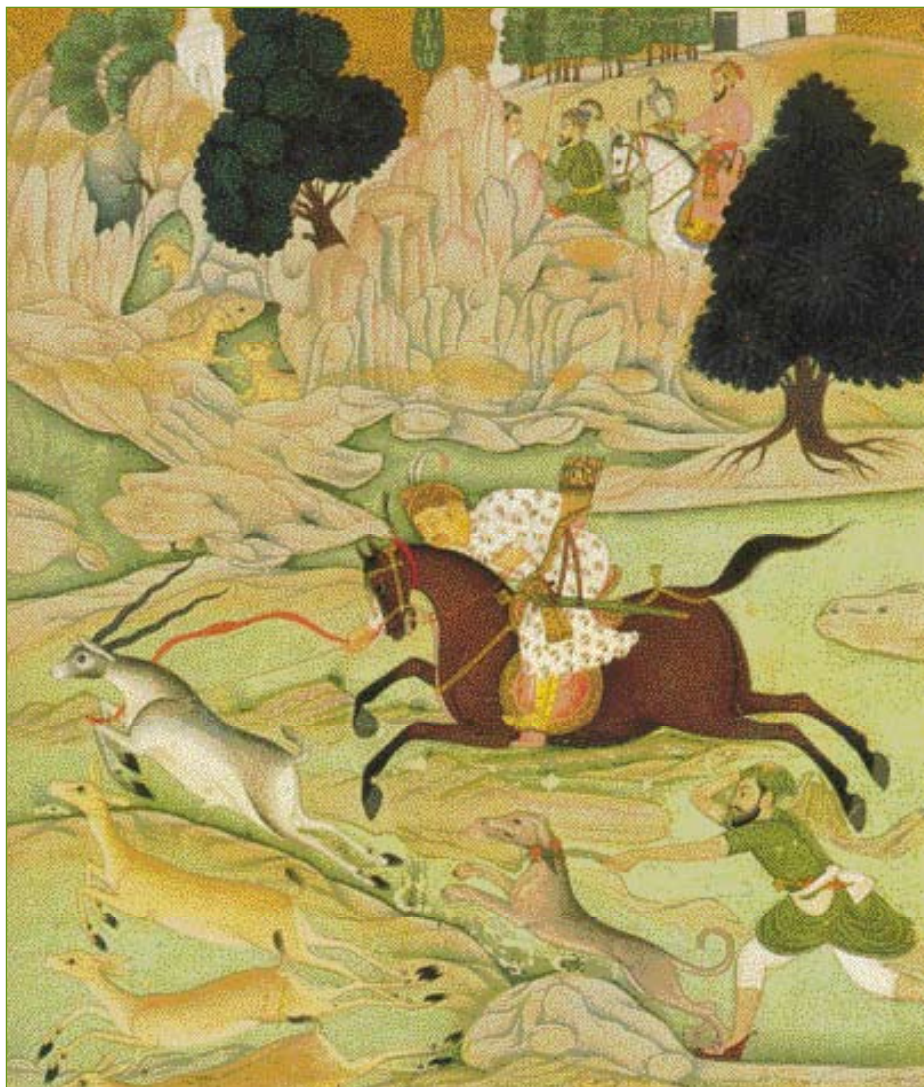
Koning John staat bekend als één van de meest kwaadaardige heersers in de Engelse geschiedenis. Nog steeds krijgen prinses in de Engelse koninklijke familie nooit de naam John, om te vermijden dat er een tweede koning John zal komen!

Jagen is in deze tijd strikt voorbehouden aan monarchen en edelen. Lang zoeken naar een buit is er niet bij. De herten worden speciaal voor de koning bewaard, zodat zijn jacht altijd succes-

vol is, en eventuele stropers worden gruwelijk gestraft. Jagen is dan niet alleen een vermaak, want hertenvlees vormt een welkome aanvulling op het soms eenzijdige voedingspatroon.

VOGELJACHT

Vanaf 1305 tot 1340 verschijnt het *Grosse Heidelberger Liederhandschrift*, ook wel *Codex Manesse* genoemd. Het origineel, 426 pagina's met 138 miniaturen, bevindt zich in de universiteitsbibliotheek van Heidelberg. Deze verzameling schitterende veertiende eeuwse geïllustreerde minneliederen bevat tientallen voorstellingen van keizers, koningen, (burg)graven en andere adellijke heren. We zien een afbeelding van koning Konrad de Jonge, die uitrijdt op de vogeljacht.



• *De Indiase keizer Akbar de Grote (1542-1605) op jacht, gewapend met een zwaard en pijl en afgebeeld op een zeventiende eeuws miniatuur.*

Koning Konrad de Jonge (1252-1268), uit het geslacht van de Hohenstaufen, is de laatste hertog van Schwaben en koning van Jeruzalem en Sicilië. Hij is, geheel volgens de regels, afgebeeld met een kroon op het hoofd en op het moment dat hij zijn valk los laat om de vogel te vangen. Twee zwart-wit gevlekte jachthonden huppelen naast zijn paard. De bediende achter hem, ook te paard, houdt alvast een tweede valk voor hem gereed.

In deze periode wordt de jacht gezien als een onlosmakelijk deel van de opvoeding van een vorstelijke telg. Jagen en doden zijn essentiële vaardigheden, waarover middeleeuwse

vorsten moeten beschikken. Het loopt slecht af met deze Konrad; na de vroegtijdige dood van zijn vader wordt hij gevangen genomen en in 1268 in Napels terechtgesteld, nog maar zestien jaar oud.

AKBAR DE ANALFABEET

Op dit eind zeventiende eeuwse miniatuur uit de Mogul cultuur heeft de kunstenaar de Indiase keizer Akbar de Grote (1542-1605) tijdens de jacht afgebeeld. Deze prins groeit op in onherbergzame streken in Afghanistan en een groot deel van zijn jeugd besteedt hij aan de jacht. Niet vanwege de behoefte aan voedsel, maar ook

weer met als doel een geharde krijger te worden. Akbar is de enige grote Indiase vorst die analfabeet is; lezen en schrijven heeft men hem nooit geleerd. Ondanks dat, is hij bijzonder leergierig, laat zich voorlezen door zijn hovelingen en bezit duizenden geschreven en geïllustreerde manuscripten. Akbar houdt er zo'n rijk en cultureel hofleven op na dat koningin Elizabeth I van Engeland haar ambassadeur naar India stuurt om kennis te maken met deze bijzondere heerser.

De afbeelding van Akbar de Grote op jacht wordt aan het einde van de zeventiende eeuw gemaakt, maar is qua stijl op geen enkele manier te vergelijken met de jachttaferelen die dan in West-Europa worden afgebeeld. Uit deze prent spreekt passie, snelheid en actie. De keizer zit te paard, voorovergebogen en met zijn blik gefixeerd op de buit, terwijl hij het dier met een rode lijn tot nog meer snelheid aanspoort (of is die lijn een strop voor het wild?). Zijn wapens zijn een zwaard en een boog met pijlen. De bediende op de voorgrond – die bang is om zijn muts te verliezen – rent achter een windhond (type Saluki) aan, terwijl een reebok en antilopen (?) zich in paniek uit de voeten maken. Op de achtergrond gaat het er iets kalmer aan toe; daar houdt men zich bezig met de valkenjacht.

WILLEM III EN PARFORCE JACHT

De parforce jacht, de jacht met de meute, oorspronkelijk een Franse methode, is ten tijde van koning-stadhouder Willem III (1650-1702) heel populair. Als de prins in 1684 het Oude Loo bij Apeldoorn koopt, worden op een terrein, het zogenaamde Achterloo, kennels gebouwd voor de meute van de prins, bestaande uit ongeveer 80 honden. Het is bekend dat de stadhouder, die later koning van Engeland wordt, een goede jager is, met een groot uithoudingsvermogen. Zijn equipage, het

personeel bij de jacht, is in vergelijking met andere Europese vorsten bescheiden te noemen. Het bestaat uit een jagermeester, pikeurs, voetjagers en hulpen, samen een kleine twintig man. In het huisarchief van het kasteel Rechteren bij Dalfsen is een beschrijving bewaard gebleven waaruit men een indruk krijgt van de wijze waarop de jachthonden op Het Loo verzorgd en te eten gegeven moeten worden. Over de verzorging na de jacht lezen we: *Voor honde die sijn in de scholders beseert hebben ofte stijff sien. Als de hond van der jaght compt ende nog waerm is soo moet men hem bloet laeden aen den scholters, en nemen spiekolij ende en weinig brande wijn en bomolij ende smeren de hond braff is hell goet.*

Een goede verzorging van de honden is een noodzaak, want de parforce jachten die Willem III organiseert zijn ware uitputtingsslagen; de achtervolging van een hert kan uren duren en de halve Veluwe beslaan. Soms moeten zelfs reserve-paarden en reserve-honden worden ingezet. Ook wanneer de prins reist, wordt onderweg gejaagd, zoals in 1680, wanneer een bezoek aan Duitsland wordt gebracht. De secretaris van de prins, Constantijn Huygens, maakt van die reis een verslag van dag tot dag en wat daarin opvalt zijn de eindeloze gesprekken over jagen, jagen en nog eens jagen. Tijdens deze reis jaagt Willem III vrijwel dagelijks op herten, wilde zwijnen en hazen, en in zijn jachtgezelschap bevinden zich diverse adellijke gasten. De koning-stadhouder is een voortreffelijke ruiter, die op Engelse of Ierse jachtpaarden rijdt, waarbij enige roekeloosheid hem niet vreemd is.

De schilder Dirk Maas (1659-1717) heeft twee schilderijen gemaakt die de parforce jacht op zwijnen en herten als onderwerp hebben. Ik heb gekozen voor het stuk met de hertenjacht, dat van 1700 dateert en waarschijnlijk is gemaakt als schoorsteenstuk voor het



• *Koning-stadhouder Willem III (1650-1702) tijdens de parforce jacht. Een schilderij van Dirk Maas uit 1700. (Collectie: Rijksmuseum Paleis Het Loo, Apeldoorn.)*

jachthuis van de prins aan het Uddelermeer. We zien de koning-stadhouder, rijdend op het witte paard (met een gecoupeerde staart). Hij is goed aan zijn kleding te herkennen: een sjieke blauwe jachttrok, versierd met de Orde van de Kouseband. Links op het schilderij is te zien hoe één van de pikeurs, gekleed in blauw jachtlivrei, op een Franse jachthoorn het hallali blaast, ten teken dat het hert is gesteld. De honden rennen, luid blaffend, rond het hert en de jagermeester, rijdend naast de prins, trekt zijn degen om het dier de 'coup de grace', de genadestoot, te geven. Het type hond doet denken aan grote Franse hounds; wie goed kijkt, kan er meer dan tien ontdekken.

'RETURN FROM HUNT'

George III (1738-1820) is van 1760 tot 1801 koning van Groot-Brittannië en van Ierland. Zijn regering wordt gekenmerkt door een serie van gewapende conflicten met Frankrijk en Amerika, en in zijn latere leven lijdt hij aan wat de doktoren 'mental illness' noemen. De gewone burger denkt dat hun koning gewoon gek is. Recente studies van de lokken van George's haar tonen aan dat er sprake van kan zijn dat George langzaam maar zeker met arse-

nicum is vergiftigd. Anderen menen dat hij leed aan porfyrie, een erfelijke stofwisselingsziekte die ook angstaanvallen of verwarring kan veroorzaken. Na een paar ongelukkige liefdes trouwt de koning met Sophia Charlotte van Mecklenburg-Strelitz. In tegenstelling tot zijn voorganger George II en opvolger George IV, houdt deze koning er geen maîtresses op na, zeer opmerkelijk voor die tijd. Samen krijgen ze 15 kinderen, 9 zonen en 6 dochters. Terug naar de afbeelding – getiteld *Return from Hunt* – een typisch beeld uit het midden van de achttiende eeuw. De jacht te paard wordt populair en de meutes Foxhounds en Harriers komen als paddestoelen uit de grond. Een grote naam in die periode is Hugo Meynell (1735-1808), master of Foxhounds in Leicestershire. Hij brengt de fokkerij van Foxhounds op een hoog peil, door hun reukvermogen, snelheid en uithoudingsvermogen te verbeteren. Deze prent vertelt ons niet van welke hunt de heren terugkeren, maar we mogen aannemen dat het de vossenjacht is geweest. De grote populariteit daarvan is mede te danken aan het ontstaan van enorme aaneengesloten gebieden met landbouw- en weidegronden, die van elkaar gescheiden



- *Koning George III van Groot-Brittannië en Ierland (1738-1820) keert na een jachtpartij terug naar het Windsor Castle. Dit is een gravure van M. Dubourg naar een schilderij van James Pollard.*

zijn door heggen en hekken. Dat geeft de jachtpaarden en hun berijders de gelegenheid om uren achter de buit aan te jagen en onderweg de springcapaciteiten van de paarden te testen. Niet alleen de kwaliteit van de honden wordt verbeterd, ook de jachtpaardenfokkerij neemt een grote vlucht en kleine stadjes en dorpjes varen wel bij alle activiteiten die rond de grote jachtpartijen plaatsvinden.

In de tijd van koning George III is de jacht niet meer voorbehouden aan vorsten, maar de deelnemers zijn vrijwel allemaal van adel en daarmee blijft de jacht een exclusief tijdverdrijf. De jassen of jackets die de heren dragen zijn – door hun rode kleur – een symbolische herinnering aan de militaire uniformen van cavalerie officieren. Het kasteel op de achtergrond is het Windsor Castle, waar de koning in de St. George's kapel is begraven. In schrille tegenstelling tot dit kleurige jachtgebeuren met z'n talloze tradities, staat dat in 1820 eenderde van de populatie in Britse gevangenis uit stropers bestaat. Zij hebben nog geluk, want voor dit vergrijp kan men ook worden gedeporteerd. Deze hier bijgeplaatste gravure is gemaakt door M. Dubourg naar een

afbeelding van de Engelse schilder James Pollard (1792-1862).

'STAG HUNT' - HERTENJACHT

De beroemde Engelse paarden- en hondenschilder Edwin Landseer (1802-1873) heeft vele voorstellingen nagelaten die met de jacht te maken hebben. Als kunstenaar met uitstekende connecties met het Engelse hof, maakt hij diverse portretten van koningin Victoria (1819-1901), van haar familieleden en van haar honden. Maar ook jachtscènes, zoals de otterjacht en de hertenjacht, worden door Landseer vereeuwigd.

We zien hier de 46-jarige koningin Victoria, een kleindochter van vernoemde George III, in amazonezit op haar paard na een 'stag hunt' – hertenjacht – in Windsor Home Park. Ook bij Victoria's koninklijke bezoeken in het land speelt haar belangstelling voor de jacht een rol. In 1861 bijvoorbeeld bezoekt ze met haar gezin het Noord-Ierse Killarney en de kranten berichten dat ze op de tweede dag van haar bezoek 'een tochtje maakt, waarbij ze een hertenjacht kan volgen'. Het dameszadel kent een lange historie; op Griekse vazen zijn al vrouwen te zien die paard rijden met twee benen

aan één kant. In plaats van stijgbeugels wordt in de negende eeuw al een 'planchet' – een klein platform – gebruikt, dat het opstijgen vergemakkelijkt en waarop de voeten tijdens de rit kunnen rusten. Rond 1850, en dus in Victoria's tijd, doen veiligheidsbeugels voor amazones hun intrede. In de jaren twintig van de vorige eeuw verdwijnt de gewoonte dat vrouwen met twee benen aan één kant moeten zitten. Hun lange rokken maken plaats voor de comfortabele rijbroek.

Bij de hertenjacht maakt koningin Victoria gebruik van de Royal Buck Hounds meute, die ook op dit schilderij is afgebeeld. De honden weten precies wat er na het schot gebeurt: zij krijgen – een lekkernij – de ingewanden. Op de voorgrond rechts staat de gamekeeper al klaar met een mes, een traditioneel gebaar waarmee respect wordt getoond voor de eigenaar van



- *Koningin Victoria van Engeland (1819-1901) in 1865. Geschilderd door Edwin Landseer na de hertenjacht – stag hunt – in Windsor Home Park. (Collectie Wolverhampton Art Gallery).*

het hert. Het verhaal gaat dat Victoria niet tevreden is met dit schilderij en het dan ook niet koopt. De reden is dat ze als vrouw alleen is afgebeeld en jagen zonder vrouwelijk gezelschap was 'not done' in de negentiende eeuw. De oude Engelse Stag Hound lijkt aan het begin van de negentiende eeuw te zijn uitgestorven, maar zijn plaats wordt ingenomen door (grote en kleinere) Foxhounds. Vooral de graafschappen Devon en Somerset zijn in de negentiende en twintigste eeuw bekend vanwege de 'stag hunts' en tot op de dag van vandaag zijn er diverse packs in Engeland en Schotland actief, nu echter voor de vossenjacht.

Hoewel de jacht op herten verschillend kan verlopen, is het sleutelwoord 'uitputten'. Dat is wat de honden, gevolgd door de ruiters te paard, proberen. Is de hertenbok eenmaal binnen schootsafstand, dan is het met hem gedaan. In de achttiende eeuw wordt de hertenjacht in Engeland aan restricties gebonden en schakelt men meer en meer over op de vossenjacht. Daarmee verkrijgt men tevens de sympathie van de boeren, die deze killers van de lammeren en kippen liever kwijt dan rijk zijn. Inmiddels is ook de vossenjacht oude stijl wettelijk verboden en van het toneel verdwenen, althans officieel.

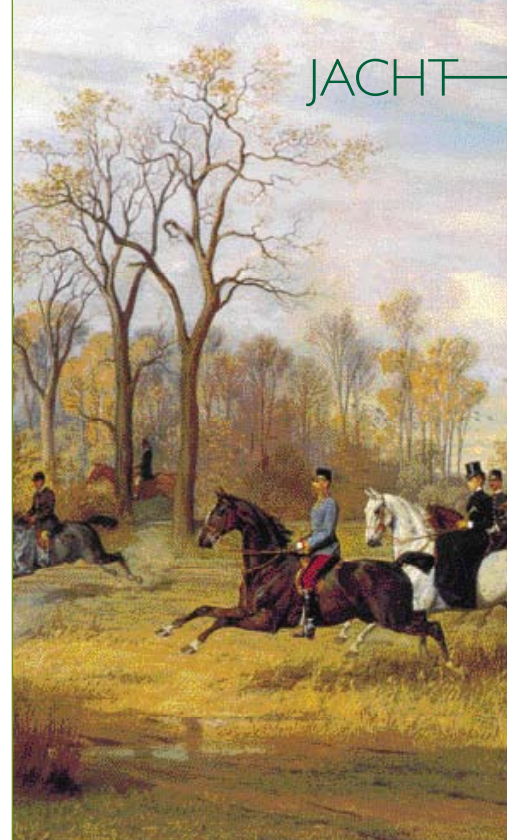
VOSSENJACHT 'ENGLISH STYLE'

Keizer Franz Joseph van Oostenrijk (1830-1916) is voor miljoenen mensen tot leven gekomen dankzij de 'Sissi' films, die in de jaren vijftig van de vorige eeuw wereldwijd succes boeken. De keizer is een kind van zijn tijd en dat betekent dat de jacht een zeer grote rol speelt in zijn leven. Hoe groot blijkt wel uit het feit dat in zijn oude jachtslot in het Oostenrijkse Neuberg an der Mürz nu het Museum 'Kaiser Franz Joseph und die Jagd' is gevestigd. Als we de historici mogen geloven, is jagen de enige luxe die de keizer zich veroorlooft. Een luxe die hij tot op

hoge leeftijd in ere houdt en het verhaal wil dat hij doorgaans in dezelfde dracht verschijnt als zijn mede-jagers: een loden jas, schoenen met spijkers en blote knieën. Voor deze keizer is het verzamelen van trofeeën weliswaar belangrijk, maar Franz Joseph ziet lange bergwandelingen en klauterpartijen op de rotsen vooral als een goede lichaamsbeweging, die hem fit moet houden.

Op het afgebeelde schilderij is van loden jassen en blote knieën geen sprake. Integendeel. Dit is een detail uit een enorm groot schilderstuk van Emil Adam, dat deze in 1882 maakt. Deze kunstschilder is een specialist op het gebied van paarden, ruitersportretten, veldslagen en jachtscènes. Het feit dat hij ook in Engeland werkzaam is geweest, is te zien aan de stijl van dit schilderij. Met uitzondering van het uniform van de keizer doet de voorstelling typisch Engels aan, met jachtpaarden en Foxhounds. Franz Joseph houdt ervan in 'English style' te jagen en hoogstwaarschijnlijk is hier een vossenjacht afgebeeld. De vossenjacht is later één van die vorstelijke genoegens die door Adolf Hitler wordt verboden. In diens opinie is de vossenjacht te wreed en past ze niet bij beschaafde Germaanse inwoners van het Derde Rijk...

Hoewel keizerin Elisabeth ten tijde van het maken van dit schilderstuk nog leeft, laat de keizer zich niet door haar vergezellen. De dame achter hem, in amazonezit op het witte paard en getooid met een hoge hoed, is Marie Louise, baronesse von Wallersee (1858-1940). Zij is een onwettige dochter van zijn zwager, hertog Ludwig Wilhelm in Bayern, en een toneelspeelster. Marie trouwt met Georg graaf Larisch von Moennich en haar oudste zoon noemt ze weliswaar Franz Joseph, maar of ze één van de maîtresses van de keizer is geweest, heb ik niet kunnen achterhalen. Als de zoon



• De Oostenrijkse keizer Franz Joseph (1830-1916) en gravin Larisch op vossenjacht in Silezië. Detail uit een schilderstuk uit 1882 van Emil Adam. (Collectie van het Kunsthistorisches Museum te Wenen).

van keizer Franz-Joseph, aartshertog Rudolf, in 1889 in het jachtslot Mayerling zelfmoord pleegt, samen met zijn maîtresse, is voor Marie Louise gravin Larisch het bijwonen van keizerlijke jachtpartijen meteen afgelopen. Zij wordt gezien als een soort postiljon d'amour tussen de overspelige Rudolf en diens vriendin. Marie is de rest van haar leven niet alleen persona non grata aan het Oostenrijkse hof, maar bij de gehele Europese adel. Deze statige dame in rijkostuum, op de vossenjacht met de Oostenrijkse keizer, sterft (1940) arm en vergeten in een bejaardentehuis in Augsburg. Terug naar de jachtpartij, waarvan we weten dat die in Silezië plaatsvindt. In die tijd, 1882, behoort deze provincie tot de dubbelmonarchie Oostenrijk-Hongarije en daarmee jaagt de keizer dus in eigen land. Sinds 1945 is Silezië weer Pools grondgebied. ◀